

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Warszawie

LWA – 4101-008-05/2014

P/14/086

WYSTĄPIENIE POKONTROLNE

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Delegatura w Warszawie

ul. Filtrowa 57, 02-056 Warszawa

T +48 22 444 57 72, F +48 22 444 57 62

lwa@nik.gov.pl

Adres korespondencyjny: Skr. poczt. P-14, 00-950 Warszawa 1

I. Dane identyfikacyjne kontroli

Numer i tytuł kontroli	P/14/086 - „Ochrona powietrza przed zanieczyszczeniami w latach 2008-2014 (I półrocze)”.
Jednostka przeprowadzająca kontrolę	Najwyższa Izba Kontroli Delegatura w Warszawie.
Kontroler	Jan Sulima, główny specjalista kontroli państwowej, upoważnienie do kontroli nr 90393 z dnia 9 kwietnia 2014 r. (dowód: akta kontroli str. 1-2)
Jednostka kontrolowana	Urząd Miejski w Radomiu, ul. Jana Kilińskiego 30, 26-600 Radom ¹ .
Kierownik jednostki kontrolowanej	Andrzej Kosztowniak, Prezydent Miasta Radomia ² . (dowód: akta kontroli str. 3-6)

II. Ocena kontrolowanej działalności

Ocena ogólna

Samorząd Miasta Radomia³ uwzględniał w okresie objętym kontrolą, tj. w latach 2008-2014 (I poł.), problematykę ochrony powietrza w dokumentach planistycznych, podejmował również wiele działań o charakterze organizacyjno-inwestycyjnym, służących poprawie lub ochronie jakości powietrza.

Stan jakości powietrza na terenie Radomia nie uległ jednak w badanym okresie poprawie, a biorąc pod uwagę wzrost zawartości w powietrzu benzo(a)pirenu, można uznać, że uległ pogorszeniu. Wskazuje to, że podejmowane w tym okresie działania mające służyć poprawie jakości powietrza były niewystarczające.

W ocenie NIK jedną z istotnych okoliczności wpływającą na tę niekorzystną sytuację było nierozpoczęcie w badanym okresie realizacji jednego z trzech zadań naprawczych wyznaczonych dla Miasta w programie ochrony powietrza⁴ określonym przez Wojewodę Mazowieckiego, dotyczącego wdrożenia programu obniżania niskiej emisji. Ponadto brak opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla większości powierzchni Radomia utrudniał wdrażanie postanowień Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, określających politykę Miasta w zakresie ochrony powietrza.

W ramach kontroli stwierdzono ponadto nieprawidłowości dotyczące w szczególności:

- niesporządzania wymaganych raportów i sprawozdań z realizacji wieloletnich programów (lub planów) uchwalonych przez Radę Miejską w Radomiu⁵;
- niezamieszczania w informacjach z realizacji POP przekazywanych co roku do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, wymaganych danych dotyczących: efektów ekologicznych uzyskanych z realizacji poszczególnych przedsięwzięć oraz (w przypadku informacji za lata 2008-

¹ Dalej także: Urząd lub UM.

² Dalej także: Prezydent.

³ Dalej także: Miasto.

⁴ Dalej także: POP.

⁵ Dalej także: Rada Miasta lub Rada.

2009) wydanych w danym roku pozwoleń na wprowadzanie pyłów i gazów do powietrza⁶.

III. Opis ustalonego stanu faktycznego

2. Problematyka ochrony powietrza w dokumentach planistycznych Miasta.

Opis stanu
faktycznego

1.1. W Strategii rozwoju Miasta Radomia na lata 2008-2020 przyjętej uchwałą Rady Miasta z 25 sierpnia 2008 r. uwzględniono problematykę ochrony powietrza. Zawierała ona diagnozę w sferze przestrzenno-ekologicznej z uwzględnieniem walorów przyrodniczych środowiska oraz cele rozwoju Radomia wyznaczone w podziale na trzy sfery: społeczną, gospodarczą i przestrzenno-ekologiczną. W ramach tej ostatniej strefy, przedsięwzięcia mające zasadniczy wpływ na jakość powietrza określone zostały w celach kierunkowych nr 2 i 4, w ramach celów operacyjnych zakładających:

- opracowanie i wdrożenie kompleksowej koncepcji rozwoju transportu, ze szczególnym uwzględnieniem systemu komunikacji publicznej;
- poprawę jakości infrastruktury drogowej i usprawnienie układu komunikacyjnego w Radomiu;
- poprawę jakości powietrza atmosferycznego w mieście;
- zwiększenie wykorzystania energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych;
- zmniejszenie zużycia energii.

W dokumencie tym nie wskazano programów, w ramach których powyższe zadania będą realizowane. W pkt. 11.1. System wdrażania stwierdzono, że zadaniem Rady Miasta jest uchwalanie dokumentów szczegółowych (polityk i programów operacyjnych), które mają służyć realizacji Strategii.

(dowód: akta kontroli str. 428-450)

Przedsięwzięcia związane z ochroną powietrza wskazywały następujące dokumenty uchwalone przez Radę Miasta:

- „Plan rozwoju transportu w Radomiu na lata 2005-2013”⁷;
- „Plan rozwoju podstawowego układu drogowego miasta Radomia na lata 2011-2020”⁸;
- „Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego dla Miasta Radomia na lata 2013-2020”⁹.
- „Plan zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe Gminy Miasta Radomia na lata 2006-2016”¹⁰;
- „Program obniżania niskiej emisji na terenie miasta Radomia na lata 2010-2017”¹¹.

(dowód: akta kontroli str. 459, 520, 564, 608, 1023)

W pkt. 11.2. Strategii ustalono, że w celu jej sprawnego wdrożenia oraz skutecznego osiągnięcia założonych w niej celów, powołany zostanie w Urzędzie specjalny zespół ds. wdrażania strategii. Funkcję tę mógł również pełnić Wydział

⁶ Najwyższa Izba Kontroli stosuje 3-stopniową skalę ocen: pozytywna, pozytywna mimo stwierdzonych nieprawidłowości, negatywna. Jeżeli sformułowanie oceny ogólnej lub częściowej według proponowanej skali byłoby nadmiernie utrudnione, albo taka ocena nie dawałaby prawdziwego obrazu funkcjonowania kontrolowanej jednostki w zakresie objętym kontrolą, stosuje się ocenę opisową, bądź uzupełnia ocenę o dodatkowe objaśnienie.

⁷ Uchwała nr 623/2005z dnia 25 kwietnia 2005 r.

⁸ Uchwała nr 231/2011 z dnia 28 listopada 2011 r.

⁹ Uchwała nr 641/2013 z dnia 9 grudnia 2013 r.

¹⁰ Uchwała nr 860/2006 z dnia 28 sierpnia 2006 r.

¹¹ Uchwała nr 510/2009 z dnia 20 kwietnia 2009 r. - dalej także: PONE lub program PONE.

Projektów Strukturalnych i Strategii Miasta wchodzący w skład struktury organizacyjnej Urzędu Miasta. Raz na kwartał dokonywana miała być ocena stopnia realizacji Strategii.

(dowód: akta kontroli str. 428-450)

Dyrektor Wydziału Funduszy Unijnych i Strategii Urzędu¹² wyjaśnił m.in., że nie powołano zespołu ds. wdrażania strategii, z uwagi na fakt, iż w strukturze WFUiS utworzone zostało stanowisko pracy zajmujące się tą problematyką. W 2012 r. został opracowany raport z realizacji Strategii za 2010 r., który został przedstawiony na Komisji Rozwoju Rady Miejskiej 2012 r. Do końca 2014 r. przewiduje się opracowanie kolejnego raportu za lata 2011-2013.

(dowód: akta kontroli str.1207-1208)

Raport, o którym wspomina Dyrektor WFUiS w swoich wyjaśnieniach, został przedstawiony na posiedzeniu Komisji Rozwoju Miasta w dniu 19 września 2012 r.

(dowód: akta kontroli str.1219)

1.2. Problematyka ochrony powietrza uwzględniona została w trzech kolejnych programach ochrony środowiska¹³, które obowiązywały w badanym okresie, tj.: POŚ na lata 2005-2012, uchwalonym 19 grudnia 2005 r.¹⁴; POŚ na lata 2009-2012 z uwzględnieniem lat 2013 – 2016¹⁵, uchwalonym 29 czerwca 2009 r.¹⁵ i POŚ na lata 2013-2016 z uwzględnieniem lat 2017 – 2020, uchwalonym 9 grudnia 2013 r.¹⁶

Zakres działań określony w POŚ na lata 2009-2012 i POŚ na lata 2013-2016 był zbieżny z kierunkami działań i działaniami naprawczymi wskazanymi w programach ochrony powietrza dotyczących Miasta Radomia¹⁷.

(dowód: akta kontroli str. 909-1022)

Prezydent w badanym okresie sporządził dwa raporty z realizacji POŚ, jeden w 2008 r. z wykonania POŚ na lata 2005-2007, drugi w 2013 r. z wykonania POŚ na lata 2009-2012.

(dowód: akta kontroli str. 71, 76 i 77-112)

1.3. Rada Miasta 28 sierpnia 2006 r. uchwaliła¹⁸ założenia do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwo gazowe, które zostały następnie zaktualizowane uchwałą z 26 marca 2012 r.¹⁹ W powyższym dokumencie,

¹² Dalej także: WFUiS.

¹³ Dalej także: POŚ.

¹⁴ Uchwałą Rady nr 731/2005.

¹⁵ Uchwałą Rady nr 578/2009.

¹⁶ Uchwałą Rady nr 638/2013.

¹⁷ Miasta Radom dotyczył program ochrony powietrza przyjęty rozporządzeniem nr 66 Wojewody Mazowieckiego z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie określenia programu ochrony powietrza dla strefy miasto Radom (Dz.Urz.Woj.Maz. Nr 269, poz. 9319), dalej także: POP 66/07, oraz programy przyjęte uchwałami Sejmiku Województwa Mazowieckiego nr:

– 222/09 z 21 grudnia 2009 r. w sprawie określenia programu ochrony powietrza dla strefy mazowieckiej, w której został przekroczony poziom docelowy ozonu (Dz.Urz.Woj.Maz. z 2010 r. Nr 2, poz. 37), dalej także: POP 222/09.

– 223/09 z dnia 21 grudnia 2009 r. w sprawie określenia programu ochrony powietrza dla stref w województwie mazowieckim, w których został przekroczony poziom docelowy benzo(a)pirenu jako wskaźnika wielopierścieniowych węglowodórów aromatycznych w powietrzu (Dz.Urz.Woj.Maz. z 2010 r. Nr 2 poz. 38), dalej także: POP 223/09;

– 184/13 z dnia 25 listopada 2013 r. w sprawie programu ochrony powietrza dla stref województwa mazowieckiego, w których został przekroczony poziom docelowy bezo(a)pirenu w powietrzu (Dz.Urz.Woj.Maz. z 2013 r., poz. 13009), dalej także: POP 184/13;

– 185/13 z dnia 25 listopada 2013 r. w sprawie programu ochrony powietrza dla strefy miasto Radom, w której zostały przekroczone poziomy dopuszczalne pyłu zawieszonego PM10 i pyłu zawieszonego PM2,5 w powietrzu (Dz.Urz.Woj. Maz. z 2013 r. poz. 13010), dalej także POP 185/13.

¹⁸ Uchwała nr 860/2006.

¹⁹ Uchwała nr 308/2012.

ustalono następujące cele średniookresowe na lata 2006 -2016 w ramach realizacji programu poprawy jakości powietrza w Radomiu:

- zwiększenie udziału paliw węglowodorowych w ogólnej strukturze paliw,
- zmniejszenie strat energii cieplnej;
- wymiana pieców węglowych i kotłów tradycyjnych na proekologiczne źródła ciepła;
- zwiększenie udziału odnawialnych nośników energii cieplnej w ogólnym bilansie paliw;
- poprawa jakości dróg i infrastruktury drogowej;
- podnoszenie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców gminy.

Ponadto określono kierunki działań dla osiągnięcia ww. celów, tj. m.in.:

- podłączenie nowych odbiorców do istniejącej sieci gazowej;
- wymiana niskosprawnych kotłów opalanych węglem na kotły gazowe i olejowe lub niskoemisyjne;
- wykonanie termomodernizacji budynków użyteczności publicznej oraz wsparcie merytoryczne procesów termomodernizacji budynków mieszkalnych niebędących własnością miasta;
- podłączenie obiektów do istniejącej sieci ciepłowniczej;
- propagowanie kolektorów słonecznych oraz źródeł energii wykorzystujących biomasę zwłaszcza w procesie spalania;
- naprawa, przebudowa i budowa nowych dróg oraz głównych węzłów komunikacyjnych;
- propagowanie ekologicznych zachowań wśród mieszkańców miasta.

(dowód: akta kontroli str. 608-658)

1.4. W „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Radom”, przyjętym uchwałą Rady z 29 grudnia 1999 r.,²⁰ zmienionym uchwałą z 29 sierpnia 2011 r.,²¹ zawarto ustalenia dotyczące zasad ochrony środowiska na terenie Radomia, w tym zasad ochrony powietrza. Wskazano, że poprawa stanu sanitarnego powietrza powinna być osiągnięta poprzez m.in. likwidację lokalnych źródeł ciepła, w tym także palenisk węglowych, wyprowadzenie ruchu tranzytowego z centrum i udrożnienie płynności ruchu w mieście. Nie zawarto zalecenia w zakresie stosowania określonego typu ogrzewania nowych obiektów budowlanych. Wyznaczono obszary o podwyższonych, wysokich i najwyższych wartościach przyrodniczych predysponowane do pełnienia funkcji ochronnych, klimatycznych, krajobrazowych, a także glebo i wiatrochronnych oraz ustalono zasady ich ochrony.

(dowód: akta kontroli str. 674-750)

Według stanu na 12 czerwca 2014 r. na terenie Radomia obowiązywały 62 miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Plany te obejmowały powierzchnię 1 215,5 ha, tj. ok. 10,9% całkowitej powierzchni Miasta (11 180 ha).

(dowód: akta kontroli str. 1126)

W wyniku kontroli trzech najnowszych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego²², stwierdzono, że zawarto w nich postanowienia mogące wpływać na poprawę jakości powietrza, m.in. zakazano realizacji przedsięwzięć, mogących zawsze i potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, określonych

²⁰ Uchwała nr 221/99, dalej także: Studium.

²¹ Uchwała nr 168/2011.

²² Przyjętych uchwałami Rady nr: 681/2014 z dnia 17 marca 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Radomia „Brzustówka”, 636/2013 z dnia 25 listopada 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Kozienicka – cmentarz – I etap; 616/2013 z dnia 4 listopada 2013 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Radomia „Bernardyni” – dalej: MPZP.

odrębnymi przepisami oraz zalecono zaopatrzenie w energię ciepłą z miejskiej sieci ciepłowniczej, a w przypadku braku takiej możliwości, stosowanie ogrzewania „niskoemisyjnego” (np. gazu, oleju, prądu elektrycznego).

(dowód: akta kontroli str. 1203, 1251-1275)

W wyniku kontroli wybranych 15 decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (w tym 10 o warunkach zabudowy i 5 o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego)²³, stwierdzono, że nie zamieszczono w nich zapisów zakazujących zaopatrzenia istniejącej zabudowy w ciepło z indywidualnych urządzeń grzewczych opalanych paliwem stałym bądź wskazania określonego typu ogrzewania w nowo budowanych obiektach budowlanych. Zawierały one ogólne zapisy o obowiązku uwzględniania w projektach budowlanych m.in. przepisów ustawy z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska²⁴. Wskazywano, że zaopatrzenie w energię ciepłą może pochodzić z indywidualnego źródła ciepła odpowiadającego przepisom odrębnym dotyczącym gospodarki energetycznej i ochrony środowiska.

(dowód: akta kontroli str. 306, 885, 1204-1205)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił m.in., że decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu nie zawierały zapisów zakazujących zaopatrzenia budynków w ciepło z indywidualnych urządzeń grzewczych opalanych paliwem stałym, gdyż brak jest przepisu prawa normującego zamieszczanie tego typu zapisów w ww. decyzjach.

(dowód: akta kontroli str. 1287)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. Prezydent sporządził tylko jeden raport z realizacji POŚ na lata 2009-2012, (w 2013 r.), pomimo, że zgodnie z art.18 ust. 2 ustawy POŚ, raporty z wykonania takich programów powinny być sporządzane co dwa lata.

(dowód: akta kontroli str. 71, 76 i 77-112)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że nie wykonano raportu po pierwszych dwóch latach obowiązywania tego Programu, gdyż nie zaplanowano środków finansowych na ten cel. Raport opracowany w 2013 r. obejmuje informacje z realizacji za cały okres obowiązywania Programu.

(dowód: akta kontroli str. 1285)

2. Ustalono, że nie były sporządzane raporty z ewaluacji „Planu rozwoju transportu w Radomiu na lata 2005-2013”, pomimo stosownego obowiązku wynikającego z postanowień pkt 2.15. ww. Planu, określających zasady jego monitoringu i ewaluacji.

(dowód: akta kontroli str. 515, 519, 1119)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że zobowiąże Dyrektora Miejskiego Zarząd Dróg i Komunikacji w Radomiu²⁵ do sporządzenia takiego raportu w terminie do 30 września 2014 r.

(dowód: akta kontroli str. 1119)

3. Prezydent nie wyegzekwował od MZDiK składania rocznych sprawozdań z realizacji „Planu rozwoju podstawowego układu drogowego miasta Radomia na lata 2011-2020” i nie dokonywał oceny stopnia realizacji tego Planu, pomimo

²³ Badaniem objęto: 10 najnowszych decyzji o warunkach zabudowy (z których 9 dotyczyło budowy nowych budynków oraz 5 najnowszych decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego).

²⁴ Dz.U. z 2013 r., poz. 1232 ze zm. - dalej także: ustawa POŚ.

²⁵ Dalej także: MZDiK.

stosownego obowiązku wynikającego z pkt 7 Planu określającego zasady jego monitoringu.

(dowód: akta kontroli str. 552, 1120)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że nie dokonywał rocznej oceny realizacji zadań określonych w ww. Planie, ponieważ miała być ona dokonana w oparciu o sprawozdania składane przez MZDiK, który nie wywiązał się z tego obowiązku. Poinformował, że zobowiąże Dyrektora MZDiK do sporządzania rocznych sprawozdań, na podstawie których dokonana będzie roczna ocena realizacji zadań określonych w tym Planie.

(dowód: akta kontroli str. 1120)

Uwagi dotyczące
badanej działalności

1. Uwagi NIK dotyczą nieprzestrzegania przez WFUiS ustalanych w pkt 11.2. Strategii rozwoju Miasta Radom zasad monitorowania stopnia jej realizacji, zgodnie z którymi co kwartał przeprowadzana miała być okresowa ocena w tym zakresie, dokonywana przez Wydział Projektów Strukturalnych i Strategii Miasta (w sytuacji niepowołania do tego celu zespołu ds. wdrażania strategii).

(dowód: akta kontroli str. 428-450, 1207-1208)

Dyrektor WFUiS wyjaśnił, że Wydział ten wypracował inny system monitorowania bardziej przystosowany do rzeczywistych warunków lokalnych. Jeden z pracowników WFUiS przy współpracy z jednostkami organizacyjnymi Urzędu i Miasta, monitoruje efekty realizacji zapisów Strategii w cyklu 3 letnim.

(dowód: akta kontroli str. 1207-1208)

Nie kwestionując zasadności powyższych argumentów NIK zwraca uwagę, że przed wprowadzeniem tych rozwiązań należało wystąpić do Rady Miasta o dokonanie stosownej zmiany w Strategii.

2. NIK zwraca również uwagę, że brak opracowania miejscowych planów zagospodarowania dla większości powierzchni Radomia utrudniać może wdrażanie polityki Miasta w zakresie ochrony powietrza. Objęte kontrolą decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu nie zawierały w większości przypadków szczegółowych postanowień określających zasady ochrony powietrza.

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie²⁶, mimo stwierdzonych nieprawidłowości, działania kontrolowanej jednostki w zakresie uwzględnienia problematyki ochrony powietrza w dokumentach planistycznych Miasta.

Ocena częściowa

2. Realizacja zadań określonych w programach ochrony powietrza i planach działań krótkoterminowych.

Opis stanu
faktycznego

2.1. W badanym okresie na terenie Radomia obowiązywały następujące programy ochrony powietrza:

- POP 66/07 określony przez Wojewodę Mazowieckiego w rozporządzeniu z dnia 24 grudnia 2007 r., ze względu na stwierdzone przekroczenia poziomów dopuszczanych pyłu zawieszonego PM10, który obowiązywał do czasu wejścia w życie POP 185/13;
- POP 222/09, określony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z 21 grudnia 2009 r., ze względu na przekroczony poziom docelowy ozonu w powietrzu, który obowiązywał do 31 grudnia 2010 r.;
- POP 223/09 określony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z 21 grudnia 2009 r., ze względu na przekroczony poziom docelowy

²⁶ Patrz przypis nr 6.

benzo(a)pirenu w powietrzu, który obowiązywał do czasu wejścia w życie POP 184/13;

- POP 185/13 określony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z 25 listopada 2013 r. opracowany ze względu na stwierdzone przekroczenia poziomu dopuszczalnego dla pyłu zawieszonego PM10 i PM2,5;
- POP 184/13 określony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z 25 listopada 2013 r., dla stref województwa mazowieckiego, w których został przekroczony poziom docelowy benzo(a)pirenu w powietrzu.

(dowód: akta kontroli str. 366-368)

Według ww. POP głównym źródłem emisji zanieczyszczeń w Radomiu, była emisja liniowa związana z ruchem pojazdów oraz powierzchniowa związana z ogrzewaniem budynków węglem i innymi paliwami stałymi.

W badanym okresie realizowane były przez Urząd, biorąc pod uwagę daty wejścia w życie poszczególnych programów ochrony powietrza, głównie trzy programy, tj. POP 66/07 oraz POP 222/09 i 223/09.

Zgodnie z POP 66/07 (załącznik nr 2) samorząd Miasta Radom zobowiązany został do realizacji trzech działań naprawczych:

- opracowania w terminie do 2009 r. programu obniżania niskiej emisji (koszt realizacji tego zadania określono na 200 tys. zł);
- wdrażania do realizacji tego programu w terminie do 2017 r. (nie określono kosztów realizacji tego zadania, wskazując że zostaną one ustalone po opracowaniu programu obniżania niskiej emisji);
- modernizacji głównych ulic Radomia (koszt tego zadania określono na kwotę 85 050 tys. zł).

W ww. POP nie określono szczegółowego rzeczowego zakresu ww. działań naprawczych. Nie określono również jakie efekty ekologiczne powinna przynieść realizacja poszczególnych działań.

W POP 222/09 oraz 223/09 Sejmik określił jedynie podstawowe kierunki działań zmierzających do przywracania poziomów docelowych benzo(a)pirenu i ozonu naprawczych. Nie wskazano jednak działań naprawczych w celu ograniczenia emisji benzo(a)pirenu i ozonu. W POP 223/09 wskazano, że wszelkie zaproponowane działania naprawcze zmierzające do obniżenia stężeń benzo(a)pirenu musiałyby być zakrojone na bardzo szeroką skalę i stanowiłyby zbyt duże obciążenie finansowe dla społeczeństwa.

Samorząd Miasta wywiązał się z realizacji zadania dotyczącego opracowania do 2009 r. PONE. Nie zrealizowano jednak do dnia zakończenia niniejszej kontroli zadania dotyczącego wdrożenia tego programu do realizacji, o czym jest mowa w dalszej części wystąpienia (pkt 2.3.).

Trzecie zadanie było realizowane, o czym świadczy fakt, że Miasto Radom w latach 2008-2013 na budowę lub modernizację ulic wydatkowało 253 084,8 tys. zł.

(dowód: akta kontroli str. 366-368, 1023, 1168-1171)

Ponadto Miasto, jak wynika ze informacji z realizacji POP 66/07 przekazywanych co roku do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, realizowało w badanym okresie również inne działania służące poprawie jakości powietrza, które były zbieżne z określonymi w POP 66/07, 222/09 oraz 223/09 podstawowymi kierunkami działań zmierzających do przywracania poziomów docelowych lub dopuszczalnych poszczególnych zanieczyszczeń w powietrzu, o czym jest mowa w pkt 3.5 wystąpienia.

(dowód: akta kontroli str. 188-362)

W POP określonych przez Sejmik Województwa Mazowieckiego pod koniec 2013 r. wskazane zostały m.in. następujące działania naprawcze przewidziane do realizacji przez Prezydenta Miasta Radomia:

(w celu ograniczenia emisji komunikacyjnej)

- rozwój i modernizacja systemu transportu publicznego;
- optymalizacja organizacji ruchu na głównych trasach przemieszczeń pieszych pod kątem wygody ruchu pieszego;
- rozwój systemu ścieżek rowerowych i infrastruktury rowerowej;
- czyszczenie ulic na mokro w okresie wiosna-jesień;

(w celu ograniczenia emisji komunalno-bytowej)

- podłączenie do sieci ciepłowniczej lub wymiana na ogrzewanie elektryczne, gazowe lub olejowe budynków w zabudowie jedno i wielorodzinnej;
- prowadzenie kampanii edukacyjnych uświadamiających społeczeństwo o zagrożeniach dla zdrowia związanych z emisją zanieczyszczeń podczas spalania paliw stałych (w tym odpadów) w paleniskach domowych o niskiej sprawności;
- stosowanie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego odpowiednich zapisów umożliwiających ograniczenie emisji benzo(e)pirenu, dotyczących m.in.: zapewnienia przewietrzania Miasta, wprowadzania zieleni ochronnej oraz ustalenia sposobu zaopatrzenia w ciepło tam gdzie jest to możliwe.

2.2. POP, które weszły w życie przed 2013 r. (tj. 66/07, 222/09 223/09) nie zawierały planu działań krótkoterminowych, o którym jest mowa w art. 91 ust. 3a ustawy POŚ. W POP przyjętych pod koniec 2013 r. zamieszczono takie plany (w załącznikach nr 5), w formie listy działań krótkoterminowych zmierzających do ograniczania ryzyka wystąpienia przekroczenia poziomu dopuszczalnego danego zanieczyszczenia. Zalecano w nich podejmowanie m.in. następujących działań: ograniczenie palenia w kominkach; ograniczenie używania spalinowego sprzętu ogrodniczego i grilli; korzystanie z komunikacji miejskiej zamiast komunikacji indywidualnej; ograniczenie wjazdu samochodów ciężarowych do centrów miast; nieogrzewanie budynków węglem (jeśli to możliwe) lub ogrzewanie węglem lepszej jakości; wprowadzenie zakazu palenia odpadów biogenych (liści, gałęzi i trawy) w ogrodach i na terenach miejskich.

W załączniku nr 8 do ww. POP określony został sposób postępowania w przypadku wystąpienia ryzyka przekroczenia (lub w przypadku przekroczenia) poziomu docelowego poszczególnych zanieczyszczeń w powietrzu. Wskazano m.in., że decyzje o ogłoszeniu i odwołaniu alertu podejmuje Wojewódzki Zespół Zarządzania Kryzysowego po otrzymaniu od Mazowieckiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska²⁷ informacji o ryzyku przekroczenia (lub przekroczeniu) poziomu docelowego poszczególnych rodzajów zanieczyszczeń w powietrzu. Prezydent Miasta Radomia powinien być poinformowany o ogłoszeniu alertu na terenie strefy miasto Radom oraz o konieczności podjęcia działań określonych planem działań krótkookresowych, za pośrednictwem Powiatowego Zespołu Zarządzania Kryzysowego.

MWIOŚ (w informacji dla kontrolera NIK²⁸) podał m.in., że w 2014 r., po wejściu w życie planów działań krótkoterminowych stanowiących załączniki do POP uchwalonych w 2013 r., przekazał m.in. Zarządowi Województwa Mazowieckiego oraz Wojewódzkiemu Zespołowi Zarządzania Kryzysowego w Warszawie trzy informacje²⁹ o ryzyku przekroczenia w 2014 r. dopuszczalnych pyłów

²⁷ Dalej: MWIOŚ.

²⁸ Pismo z 10 czerwca 2014 r.

²⁹W pismach z: 20 lutego; 24 marca i 18 kwietnia 2014 r.

zawieszonych PM₁₀ i PM_{2,5} lub docelowych benzo(a)pirenu, dotyczące m.in. Miasta Radom, do wykorzystania zgodnie z art. 92 ustawy POŚ. Ponadto w piśmie z 30 kwietnia 2014 r. poinformował Wojewódzki Zespół Zarządzania Kryzysowego o przekroczeniach poziomów dopuszczalnych pyłów PM₁₀ i PM_{2,5} oraz poziomu docelowego dla benzo(a)pirenu w 2013 r. w obrębie wszystkich stref (w tym strefy miasto Radom), oraz o konieczności wdrożenia na tych terenach działań krótkoterminowych określonych w POP.

(dowód: akta kontroli str. 891, 898-906)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że nie otrzymywał z Wojewódzkiego Zespołu Zarządzania Kryzysowego informacji, o których mowa w art. 93 ustawy POŚ, tym samym brak było podstaw do wdrażania ewentualnych zadań przewidzianych w planach działań krótkoterminowych.

(dowód: akta kontroli str. 34-35, 1284)

Dyrektor Wydziału Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego Mazowieckiego Urzędu Wojewódzkiego (w wyjaśnieniach dla kontrolera NIK³⁰) podał, że w związku z przywołanym wyżej pismem MWIOŚ z 30 kwietnia 2014 r. Wydział ten opracował 25 czerwca 2014 r. „Alert poziomu II”. Przedmiotowy dokument po konsultacjach z Wydziałem Monitoringu Środowiska WIOŚ, został przekazany, za pośrednictwem poczty elektronicznej, wszystkim starostom i prezydentom miasta na prawach powiatu z terenu województwa mazowieckiego. Ponadto przedmiotowy Alert został opublikowany na stronie internetowej „mazowieckie.pl” (w zakładce Zarządzanie kryzysowe – Ostrzeżenia/Komunikaty – Jakość powietrza).

(dowód: akta kontroli str. 1512-1516)

2.3. Rada, w ramach realizacji jednego z działań naprawczych określonych w POP 66/07 uchwaliła PONE w 2009 r. (o czym była mowa wyżej).

Projekt tego dokumentu opracowała Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii z siedzibą w Katowicach za wynagrodzeniem w wysokości 72 tys. zł brutto.

(dowód: akta kontroli str. 138, 216, 1023-1114, 1153-1155)

W PONE wskazano m.in., że jego podstawowym celem jest zmniejszenie emisji zanieczyszczeń emisji do atmosfery, a więc poprawa jakości powietrza. Podstawowym warunkiem udziału w programie jest likwidacja istniejącego kotła węglowego i montaż innego źródła ciepła, którego konstrukcja uniemożliwia spalanie odpadów. Program przewidywał przyznanie dofinansowania: do zakupu nowych urządzeń oraz montażu nowego źródła. Łączny koszt realizacji PONE w latach 2010-2017 oszacowano na kwotę 44 580 tys. zł, które to wydatki sfinansowane miały z udziałem dofinansowania z Powiatowego i Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Radomiu³¹, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie³² oraz środków własnych samorządu Miasta Radomia. Łączne wydatki Miasta Radomia na ten cel określono na kwotę 960 tys. zł. Oszacowano, że realizacja PONE spowoduje zmniejszenie emisji zanieczyszczeń o 10,4 do 20,6%.

(dowód: akta kontroli str. 1023 -1110)

Ustalono, że w celu wdrożenia PONE samorząd Miasta podejmował następujące działania:

³⁰ Pismo z 26 czerwca 2014 r.

³¹ Dalej: PFOŚiGW i GFOŚiGW.

³² Dalej: WFOŚiGW.

- 29 lipca 2009 r. Prezydent złożył wniosek do WFOŚiGW o przyznanie w 2010 r. dofinansowania na jego realizację w kwocie ok. 695 tys. zł, który został rozpatrzony odmownie³³;
 - 1 lipca 2013 r. Rada podjęła uchwałę³⁴, w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji celowych w ramach PONE – która została unieważniona przez Kolegium Regionalnej Izby Obrachunkowej w Warszawie³⁵ (uchwała z 30 lipca 2013 r.)³⁶;
 - 28 kwietnia 2014 r. Rada podjęła kolejną uchwałę w tej sprawie³⁷ (która nie została unieważniona);
 - w budżecie Miasta 2014 r. zaplanowano środki na wydatki na ten cel w wysokości 300,0 tys. zł;
 - 14 lutego 2014 r. Urząd Miasta poinformował Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego o swoim zainteresowaniu wzięciem udziału w aplikowaniu o dofinansowanie ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020 na działania dotyczące ograniczania niskiej emisji z palenisk indywidualnych oraz indywidualnych kotłowni w celu poprawy jakości powietrza poprzez wymianę czynnika grzewczego lub podłączenie do sieci ciepłej;
 - 16 maja 2014 r. Prezydent poinformował WFOŚiGW o wyrażeniu chęci uczestniczenia przez Miasto w programie „Poprawa jakości powietrza – Kawka – likwidacja niskiej emisji wspierającej wzrost efektywności energetycznej i rozwój rozproszonych odnawialnych źródeł emisji”, w celu pozyskania dofinansowania PONE ze środków NFOŚiGW oraz WFOŚiGW³⁸;
 - 13 czerwca 2014 r. Prezydent ogłosił nabór wniosków o udzielenie dotacji celowej na dofinansowanie wymiany ogrzewania węglowego na ekologiczne źródła ciepła w 2014 r.;
- (dowód: akta kontroli str. 417-418, 757-758, 763-766, 1128-1139; 1156-1167, 1231-1243)

Ustalono ponadto, że uchwałą z 25 listopada 2013 r.³⁹ Rada wyraziła zgodę na przystąpienie do opracowania i wdrażania planu gospodarki niskoemisyjnej dla Miasta. Prezydent złożył do NFOŚiGW wniosek z o dofinansowanie opracowania tego dokumentu w ramach konkursu Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowiska, Priorytet IX, działanie 9.3.

(dowód: akta kontroli str. 1127 i 1140-1152)

Pomimo powyższych działań do dnia zakończenia niniejszej kontroli nie wymieniono w Radomiu, żadnego pieca węglowego w ramach realizacji programu PONE.

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że główną przyczyną niewdrożenia tego programu był brak środków finansowych zewnętrznych, które zgodnie z założeniami tego programu miało stanowić główne źródło jego finansowania. PFOŚiGW i GFOŚiGW zostały zlikwidowane z dniem 1 stycznia 2010 r., a wniosek od przyznanie dofinansowania na ten cel złożony 29 lipca 2009 r. do WFOŚiGW,

³³ Nie podano przyczyn odmowy.

³⁴ Uchwała nr 565/2013.

³⁵ Dalej także: RIO.

³⁶ W uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia wskazano m.in., że Rada ograniczyła krąg, osób którym przysługuje dotacja tylko do osób fizycznych i wspólnot mieszkaniowych, co w ocenie Kolegium RIO, było sprzeczne z art. 403 ust. 4 ustawy POŚ oraz, że Rada winna jednoznacznie ustanowić wysokość dofinansowania, a nie określić tylko górną (maksymalną) granicę dotacji.

³⁷ Uchwała nr 720/2014 (Dz.Urz.Woj.Maz. z 2014 r., poz. 4537).

³⁸ Wielkość wnioskowanego dofinansowania na lata 2014-2017 określono na kwotę 20 061 tys. zł wskazując, że całkowity koszt likwidacji palenisk węglowych wyniesie ma 44.580,0 tys. zł.

³⁹ Uchwałą nr 634/2013.

nie został zakwalifikowany. Ponadto postanowienia ustawy POŚ, które obowiązywały w 2010 r., uniemożliwiały udzielania dotacji na tego rodzaju przedsięwzięcia osobom fizycznym i innym podmiotom niezaliczanym do sektora finansów publicznych. Dopiero nowelizacja tej ustawy, umożliwiła udzielanie z budżetu gminy tych dotacji od 1 stycznia 2011 r. W budżecie Miasta na 2013 r. zarezerwowano kwotę 200 tys. zł na udzielanie dotacji w ramach PONE. Jednakże nie mogły być one wykorzystane z powodu unieważnienia uchwały Rady określającej zasady i tryb udzielania dotacji na ten cel.

Wiceprezydent wskazał ponadto, że w latach 2010-2011 Miasto realizowało zadanie dotyczące wymiany pieców węglowych na przyłącza ciepłownicze w ramach projektu „Likwidacja niskiej emisji Rejonu Śródmieścia z uwzględnieniem Miasta Kazimierzowskiego w Radomiu, poprzez rozbudowę miejskiego systemu ciepłowniczego”. Wykonano 19 węzłów ciepłowniczych, do których zostało podłączonych 21 budynków wielorodzinnych. Koszt tego zadania wyniósł 1 680,2 tys. zł, z czego 626,0 tys. zł zostało sfinansowane ze środków zewnętrznych w ramach programu „Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy”.

(dowód: akta kontroli str. 417-418, 1117, 1285-1287)

2.4. Samorząd Miasta Radomia nie opracowywał i nie wdrażał do realizacji w tym okresie programu osłonowego zapewniającego dopłaty do wyższych cen nośników energii dla osób, które wymieniły paleniska węglowe na inny rodzaj ogrzewania (np. gazowe, olejowe, ciepło sieciowe). Postanowienia POP oraz PONE nie przewidują opracowania takiego programu.

(dowód: akta kontroli str. 420, 1023-1110)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że mieszkańcy Radomia, zgodnie z ww. uchwałą Rady z 28 kwietnia 2014 r. mogą otrzymać pomoc finansową, w formie dotacji celowej, na wymianę systemów ogrzewania węglowego na ekologiczne źródła ciepła.

(dowód: akta kontroli str. 420)

2.5. Miasto w latach 2008-2013 na realizację działań naprawczych ustalonych w POP 66/07 (załącznik Nr 2) wydatkowało 253 228,8 tys. zł, z tego:

- 72 tys. zł – na zadanie dotyczące opracowania PONE;
- 253 084,8 tys. zł – na zadanie dotyczące modernizacji ulic Miasta (ze środków tych sfinansowano budowę lub modernizację 14 ulic).

Realizacja pierwszego z tych zadań została sfinansowana w całości ze środków GFOŚiGW, natomiast wydatki na drugie zadanie sfinansowane zostały ze środków własnych Miasta (94 029,6 tys. zł) oraz źródeł zewnętrznych (159 055,2 tys. zł), w tym ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013 (155 357,5 tys. zł) oraz ze środków z programu wieloletniego pod nazwą „Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych, Etap II” (3.697,7 tys. zł).

(dowód: akta kontroli str. 1153-1155, 1168-1171)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że Miasto Radom nie napotkało problemów związanych z nieprzejrzystością zasad dofinansowania przy realizacji ww. zadań.

(dowód: akta kontroli str. 1175)

2.6. Na podstawie sprawozdań OŚ-4p i OŚ-4g⁴⁰ ustalono, że w latach 2008-2013 Miasto uzyskało z tytułu kar i opłat za korzystanie ze środowiska wpływy ogółem

⁴⁰ Z gospodarowania powiatowym i gminnym funduszem ochrony środowiska i gospodarki wodnej (za lata 2008-2009), a następnie z gospodarowania dochodami budżetu powiatu i gminy pochodzącymi z opłat i kar

28 605,6 tys. zł. Wszystkie te środki zostały wydatkowane na realizację zadań związanych z ochroną środowiska. Na ochronę powietrza wydatkowano z tych środków 9 003,5 tys. zł, co stanowiło ok. 31,5% wydatków sfinansowanych ze środków pochodzących z ww. kar i opłat. Ze środków tych sfinansowano m.in.: opracowanie PONE; zadania dotyczące termomodernizacji budynków; budowę i przebudowę dróg; zakupy stojaków rowerowych; różnego rodzaju działania informacyjno-edukacyjne oraz organizację akcji „Dzień bez samochodu”.

Ogółem w tym okresie Miasto ze środków własnych (z uwzględnieniem środków pochodzących z ww. opłat) na ochronę środowiska wydatkowało 168 112,7 tys. zł, w tym na ochronę powietrza 111 759,4 tys. zł⁴¹ (co stanowiło 66,5% wydatków poniesionych ogółem na ochronę środowiska).

(dowód: akta kontroli str. 771-772, 835-865, 1518)

2.7. Zasady udzielania dotacji celowych na dofinansowanie wymiany systemów ogrzewania węglowego na ekologiczne źródła energii określone w Regulaminie stanowiącym załącznik nr 1 do przywołanej wyżej uchwały Rady z dnia 28 kwietnia 2014 r., stanowią, że uprawnionymi do korzystania z dofinansowania są podmioty niezaliczone do sektora finansów publicznych (m.in. osoby fizyczne i prawne, wspólnoty mieszkaniowe, przedsiębiorcy) oraz gminne lub powiatowe osoby prawne, będące właścicielami (lub posiadające inny tytuł do władania) budynków, lokali mieszkalnych lub użytkowych położonych na terenie Gminy Miasta Radomia. Wysokość dotacji wynosi: 800 zł za każde zlikwidowane palenisko oraz 400 zł za każdy 1 kW zainstalowanej mocy cieplnej nowego źródła ogrzewania i nie może przekroczyć 80% poniesionych kosztów w tym zakresie. Podstawą udzielenia dotacji jest złożenie przez podmiot uprawniony wniosku o jej udzielenie w sposób określony w ogłoszeniu o naborze wniosków w danym roku. Wnioski rozpatrywane mają być wg. kolejności ich złożenia, do wysokości środków finansowych zabezpieczonych na ten cel w danym roku budżetowym.

Jak wskazano wyżej nabór wniosków o udzielenie dotacji w 2014 r. na zadania o których jest mowa w ww. uchwale, Prezydent ogłosił w dniu 13 czerwca 2014 r.

(dowód: akta kontroli str. 1163-1166)

2.8. Prezydent terminowo wywiązywał się z obowiązków określonych w POP 66/07 dotyczących przesyłania Marszałkowi Województwa Mazowieckiego co roku informacji o realizacji działań naprawczych niezbędnych do przywracania poziomów dopuszczalnych pyłu zawieszonego PM10 (wskazanych w załączniku nr 2). Przesyłane w tym zakresie informacje zawierały również wykazy innych podejmowanych przedsięwzięć wpisujących się w podstawowe kierunki działań naprawczych wskazany zarówno w ww. POP (określonych w załączniku nr 1), jak i w POP 222/09 (załącznik nr 2) i 223/09 (załącznik nr 3).

(dowód: akta kontroli str. 188-362, 1202)

2.9. W okresie objętym kontrolą WIOŚ przeprowadził w Urzędzie jedną kontrolę (w okresie 12-23 grudnia 2013 r.), która dotyczyła realizacji działań przewidzianych w POP 66/07. W wyniku kontroli stwierdzono m.in., że sporządzane co roku sprawozdania z realizacji POP nie zawierały (poza jednym przypadkiem) informacji o efektach ekologicznych osiągniętych w wyniku realizacji poszczególnych przedsięwzięć o realizowanych działaniach naprawczych. Wskazano, że brak przedstawiania obliczeń osiągniętych efektów ekologicznych nie pozwala na ocenę skuteczności realizacji poszczególnych przedsięwzięć. W związku z ww. ustaleniami MWIOŚ w piśmie z 20 stycznia 2014 r. zwrócił się do Prezydenta

środowiskowych przeznaczonymi na finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej (za lata 2010-2013).

⁴¹ W tym, głównie na dofinansowanie do termomodernizacji budynków użyteczności publicznej oraz budowę i modernizację ulic w mieście oraz m.in. na opracowanie PONE.

o podjęcie działań w celu prawidłowego wypełniania corocznych sprawozdań z realizacji POP. W odpowiedzi z 18 marca 2014 r., Prezydent poinformował, że informacje takie będą przekazywane na bieżąco przez podmioty odpowiedzialne za realizację poszczególnych przedsięwzięć i uwzględniane w sprawozdaniach za następne lata.

(dowód: akta kontroli str. 173-187)

Ustalono, że w sprawozdaniu z realizacji POP 66/07 w 2013 r., wysłanym do Urzędu Marszałkowskiego w dniu 28 stycznia 2014 r., informację o efektach ekologicznych podano tylko w przypadku jednego zadania zrealizowanego w tym roku dotyczącego budowy i przebudowy sieci ciepłych, wykonywanego w ramach projektu pn. „Zmniejszanie strat energii w sieci ciepłowniczej miasta Radomia”, współfinansowanego ze środków Funduszu Spójności. W odniesieniu do innych zrealizowanych zadań wskazanych w tym sprawozdaniu nie podano tego rodzaju danych.

(dowód: akta kontroli str. 334-362)

Kierownik Referatu Przeciwdziałania Zagrożeniom Środowiska w WOŚiR⁴² wyjaśnił, że było zbyt mało czasu na uwzględnienie zalecenia MWIOŚ, gdyż w dniu jego otrzymania (24 stycznia 2014 r.) sprawozdanie za 2013 r. było już opracowane.

(dowód: akta kontroli str. 1389)

2.10. W latach 2008-2013 jakość powietrza na terenie Miasta nie uległa poprawie. Według informacji o poziomie zanieczyszczeń otrzymanych z Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska, średnioroczne stężenie pyłu zawieszonego PM₁₀ nie przekraczało poziomu dopuszczalnego (40 µg/m³) - w latach 2007⁴³-2011 rosło i wynosiło odpowiednio: 29 µg/m³; 30 µg/m³; 36 µg/m³; 38 µg/m³ i 39 µg/m³, natomiast w latach 2012-2013 malało i wynosiło odpowiednio: 37 µg/m³ i 35 µg/m³. Liczba dni z przekroczeniami dopuszczalnych poziomów stężeń 24 – godzinnych PM₁₀ kształtowała się w tym okresie następująco: 39, 38, 69, 63, 68, 65, 57 dni. Średnioroczne stężenie pyłu PM_{2,5} w latach 2010 – 2013 malało i wynosiło odpowiednio 26 µg/m³, 26 µg/m³, 25 µg/m³ i 24 µg/m³. Średnioroczne stężenie dwutlenku azotu (NO₂) nie przekraczało poziomu dopuszczanego (40 µg/m³) kształtowało się w latach 2007 – 2013 się na zbliżonym poziomie w przedziale od 19 do 22 µg/m³. Średnioroczne stężenie benzo(a)pirenu przekraczało poziom docelowy (1 ng/m³) i systematycznie rosło z 2,8 ng/m³ w 2007 r. do 5,1 ng/m³ - w 2013 r. Średnioroczne stężenie dwutlenku siarki (SO₂) nie przekraczało poziomu dopuszczanego (125 µg/m³) - kształtowało się w przedziale od 6 do 8 ng/m³.

Powyższe dane wskazują przede wszystkim na istotny wzrost (prawie dwukrotny) zanieczyszczenia powietrza benzo(a)pirenem.

(dowód: akta kontroli str. 907-908)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił m.in., że przy ocenie stanu jakości powietrza należy wziąć także pod uwagę ilość zarejestrowanych w Radomiu samochodów, która wzrosła z 78 665 - wg stanu na koniec 2007 r. do 102 000 - wg stanu na 31 maja 2014r. (tj. o 30 %), co miało wpływ na zwiększenie emisji liniowej. W przypadku nie zrealizowania w latach 2008-2013 zadań z zakresu ochrony środowiska, przy ww. wzroście liczby samochodów jakość powietrza na pewno uległaby pogorszeniu. Do barier utrudniających poprawę jakości powietrza na terenie Miasta, Prezydent zaliczył:

⁴² Odpowiedzialny za przygotowanie tego sprawozdania.

⁴³ Dane za 2007 r. podano w celach porównawczych.

- zbyt małą ilość środków budżetowych jakie Miasto mogła przeznaczyć na ograniczanie emisji substancji do powietrza;
- zbyt wolne tempo realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych objętych programami rządowymi i samorządowymi województwa mazowieckiego;
- uwarunkowania prawno-własnościowe;
- zbyt małe zaangażowanie właścicieli, użytkowników nieruchomości, przedsiębiorców, stowarzyszeń, organizacji;
- niską świadomość ekologiczną społeczności lokalnej, pomimo prowadzonych przez Miasto akcji informacyjno-edukacyjnych
- brak wzrostu gospodarczego w kraju i związany z tym spadek dochodów realnych Miasta i jego mieszkańców.

(dowód: akta kontroli str. 420, 1287)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następujące nieprawidłowości:

1. W wykazanych w sprawozdaniu OŚ-4g⁴⁴ za 2013 r. wpływach Urzędu z tytułu opłat i kar środowiskowych (w kwocie 13 542 379 zł), błędnie ujęto kwotę 12 585 912 zł pochodzącą z opłat wniesionych przez mieszkańców Radomia za wywóz odpadów komunalnych, która nie była opłatą za korzystanie ze środowiska i nie powinna być wykazana w tym sprawozdaniu.

(dowód: akta kontroli str. 1245-1249, 1276-1280)

Dyrektor WOŚiR, która podpisała ww. sprawozdanie (z upoważnienia Prezydenta) wyjaśniła, że przyczyną tej sytuacji była pomyłka pracownika sporządzającego sprawozdanie.

(dowód: akta kontroli str. 1280)

2. W przekazywanych co roku do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego sprawozdaniach z realizacji POP 66/07, nie zamieszczono (poza pojedynczymi przypadkami) informacji o osiągniętych efektach ekologicznych w wyniku wykonania przedsięwzięć realizujących cele i kierunki programów finansowanych z funduszy pomocowych (w tym z funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej), pomimo stosownych wymogów wynikających z § 7 pkt 4 rozporządzenia Wojewody Mazowieckiego w sprawie określenia tego POP. Na występowanie tej nieprawidłowości wskazał MWIOŚ po kontroli przeprowadzonej w grudniu 2013 r. (o czym była mowa w pkt 2.9. wystąpienia).

(dowód: akta kontroli str. 173-361)

Kierownik Referatu Przeciwdziałania Zagrożeniom Środowiska⁴⁵ wchodzącego w skład WOŚiR, wyjaśnił, że w sprawozdaniach tych były zamieszczane informacje otrzymywane z innych wydziałów Urzędu oraz od jednostek organizacyjnych Miasta Radomia, które realizują zadania związane z ochroną powietrza.

(dowód: akta kontroli str. 1389)

Uwagi dotyczące
badanej działalności

Uwagi NIK dotyczą 4 letniego opóźnienia w rozpoczęciu realizacji programu PONE (o czym była mowa w pkt 2.3. wystąpienia). Wdrożenie tego programu było jednym z trzech zadań naprawczych, wskazanych w POP 66/07, jako niezbędne do przywrócenia poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10.

Stan jakości powietrza na terenie Radomia nie uległ w badanym okresie poprawie, a biorąc pod uwagę wzrost zawartości w powietrzu benzo(a)pirenu, można uznać, że uległ pogorszeniu. Wskazuje to, że podejmowane przez Miasto działania

Ocena częściowa

⁴⁴ Sprawozdanie z gospodarowania dochodami budżetu gminy pochodzącymi z opłat i kar środowiskowych przeznaczonymi na finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej.

⁴⁵ Dalej: Kierownik RPZŚ.

mające służyć poprawie jakości powietrza na tym terenie były niewystarczające. Zdaniem NIK, jedną z przyczyn tego stanu były opóźnienia we wdrożeniu programu PONE, którego realizacja przyczynić się miała do istotnego zmniejszenia emisji zanieczyszczeń pochodzącej ze spalania węgla w indywidualnych instalacjach grzewczych⁴⁶.

3. Podejmowanie dodatkowych działań sprzyjających poprawie jakości powietrza.

Opis stanu
faktycznego

3.1. Miasto nie przeprowadziło inwentaryzacji źródeł emisji powierzchniowej, obejmującej ustalenie liczby palenisk węglowych na jego terenie.

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że wymagałoby to dużych nakładów finansowych i zaangażowania dużej liczby osób. Ponadto brak jest podstaw prawnych do wejścia na teren prywatnych mieszkań.

(dowód: akta kontroli str. 420)

Informacja w sprawie szacunkowej ilości pieców węglowych znajdowała się w PONE, gdzie podano (opierając się m.in. na danych GUS), że w Radomiu ok. 9,8% mieszkań było ogrzewanych piecami węglowymi, a 14,4% kotłami węglowymi.

(dowód: akta kontroli str. 420-421, 1053)

3.2. Komendant Straży Miejskiej w Radomiu poinformował, że w latach 2012 – 2014 (do 30 maja) strażnicy miejscy przeprowadzili 279 kontroli w zakresie termicznego przekształcania odpadów poza spalarniami, w tym w 2012 r. – 126, w 2013 r. – 114 i w 2014 r. – 39. W wyniku tych kontroli 14 osób, które wbrew zakazowi przekształcały odpady w piecach przydomowych (m.in. płyty meblowe laminowane, kable elektryczne, butelki i opakowania plastikowe, ścinki sztucznej skóry, wyroby z gumy) ukarano mandatami karnymi w łącznej wysokości 2 800 zł. Kontrole w tym okresie przeprowadzane były na podstawie upoważnień wydanych przez Prezydenta w styczniu 2012 r. uprawniających m.in. do wstępu przez całą dobę do teren nieruchomości lub obiektu w celu przeprowadzania badań lub innych czynności kontrolnych, żądania pisemnych lub ustnych informacji oraz wzywania i przesłuchiwania osób w zakresie niezbędnym do ustalenia stanu faktycznego. W latach 2008-2011 nie przeprowadzano tego rodzaju kontroli ze względu na brak takich upoważnień.

(dowód: akta kontroli str. 400-405, 798-816, 1121, 1412-1415)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że kontrole w zakresie termicznego przekształcania odpadów poza spalarniami zaczęto przeprowadzać dopiero od stycznia 2012 r. ponieważ do tego czasu pracownicy WOŚiR prowadzili wspólne kontrole z funkcjonariuszami Straży Miejskiej w Radomiu nieruchomości w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi.

Wiceprezydent oraz Kierownik Referatu Przeciwdziałania Zagrożeniom Środowiska WOŚiR wyjaśnili ponadto, że w latach 2008-2011 powołane przez Prezydenta zespoły składające się z pracowników Straży Miejskiej w Radomiu oraz pracowników WOŚiR przeprowadziły 4 020 kontroli nieruchomości w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi, w wyniku których, liczba umów zawartych przez mieszkańców Miasta na odbiór odpadów komunalnych wzrosła z 15 356 – w 2007 r. do 19 061 – wg stanu na koniec 2011 r. W ich ocenie, w pewnym zakresie wyeliminowało to spalanie odpadów w paleniskach przydomowych.

(dowód: akta kontroli str. 886-888, 1121, 1284)

⁴⁶ Patrz przypis nr 6.

3.3. Na koniec 2007 r. Miasto posiadało 95 budynków użyteczności publicznej, z których trzy były ogrzewane węglem, 16 gazem, dwa prądem elektrycznym, a 74 były podłączone do miejskiej sieci ciepłej. Natomiast na koniec 2013 r. struktura ogrzewania tych budynków kształtowała się następująco: 17 było ogrzewanych gazem, dwa prądem elektrycznym i 76 ciepłem sieciowym. Zmiany źródła ogrzewania w latach 2008-2013 dotyczyły następujących czterech budynków:

- w Zespole Szkół Plastycznych zmieniono w 2011 r. ogrzewanie z gazowego na sieciowe;
- w Publicznej Szkole Podstawowej Nr 19 zmieniono w 2009 r. ogrzewanie z węglowego na sieciowe;
- w Przedszkolu Publicznym oraz filii Publicznej Szkoły Podstawowej Nr 1, zmieniono (w 2008 r. i 2010 r.) źródła ogrzewania z węglowych na gazowe.

(dowód: akta kontroli str. 375)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że Miasto nie korzystało z zewnętrznego dofinansowania przy realizacji tych inwestycji, ponieważ w tym czasie wnioskowało o przyznanie dofinansowania na zadania o większych kosztach.

(dowód: akta kontroli str. 1177)

3.4. Miasto w latach objętych kontrolą prowadziło działania edukacyjno-informacyjne dotyczące szkodliwości zanieczyszczeń powietrza i możliwości podejmowania działań naprawczych. W sporządzanych co roku informacjach z realizacji POP 66/07 wykazano m.in. następujące działania w tym zakresie:

- organizacja lub współorganizacja imprez, akcji, takich jak: „Dzień Ziemi”, „Rodzinny Festyn Ekologiczny”, „Sprzątanie świata”, „Europejski Dzień bez Samochodu”, „Europejskiego Tygodnia Zrównoważonego Transportu”, połączonych z promocją zachowań ekologicznych;
- upowszechnianie informacji o proekologicznych działaniach Miasta w formie telewizyjnych spotów reklamowych, artykułów prasowych oraz wywiadów radiowych;
- organizacja w 2009 r. przez WOŚiR spotkania z zarządcami nieruchomości ze spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych, na którym omówiono założenia PONE;
- organizowanie spotkań w szkołach, których celem było promowanie wśród młodzieży roweru, jako środka transportu, w ramach realizowanego przedsięwzięcia, pn. „Rowerem do szkoły”;
- rozpowszechnianie broszur edukacyjnych przybliżających mieszkańcom problematykę ochrony powietrza oraz ulotek informujących o szkodliwości spalania odpadów w piecach domowych;

(dowód: akta kontroli str. 189, 218, 247, 274-275, 309, 339-340, 1475-1477)

W odpowiedzi na pismo kontrolera NIK⁴⁷ dotyczące oceny zasięgu i skuteczności działań edukacyjno-informacyjnych Miasta Radomia, w zakresie szkodliwości zanieczyszczeń powietrza i możliwości podejmowania działań naprawczych:

- stowarzyszenie Bractwo Rowerowe zwróciło uwagę na brak komunikatów prasowych (opracowywanych przez odpowiednie służby), informujących o stanie zanieczyszczeń powietrza w Radomiu, w tym w szczególności o występowaniu przypadków przekroczeń stężenia w powietrzu pyłów zawieszonych PM_{2,5} i PM₁₀;
- stowarzyszenie Centrum Edukacji Ekologicznej nie zgłosiło żadnych uwag w tym zakresie, informując jednocześnie, że współpracuje z Urzędem Miasta

⁴⁷ Skierowane do dwóch o organizacji funkcjonujących na terenie Radomia zajmujących się sprawami ekologii.

w zakresie edukowania i informowania społeczności lokalnej m.in. w obszarze szkodliwości zanieczyszczeń powietrza dla zdrowia i życia człowieka.

(dowód: akta kontroli str. 869, 884)

3.5. Poza działaniami naprawczymi opisanymi w pkt. 2.1 wystąpienia pokontrolnego, Miasto, jak wynika z informacji z realizacji POP 66/07, podejmowało w badanym okresie również działania inwestycyjno-organizacyjne służące poprawie lub ochronie powietrza zbieżne z kierunkami działań naprawczych określonych w tym POP, takie m.in. jak:

- termomodernizacja budynków użyteczności publicznej (poprzez ich docieplenie oraz wymianę stolarki okiennej i drzwiowej);
- instalowanie w budynkach użyteczności publicznej kolektorów słonecznych i pomp ciepła;
- utworzenie strefy z zakazem ruchu pojazdów na części ul. Żeromskiego oraz wprowadzenie zakazu wjazdu pojazdów ciężarowych do centrum Miasta;
- rozbudowa ścieżek rowerowych;
- prowadzenie polityki cenowej mającej zachęcić mieszkańców do korzystania z komunikacji publicznej;
- rozszerzanie strefy płatnego parkowania pojazdów samochodowych w centrum Miasta;
- rozbudowa i modernizacja centralnych systemów zaopatrywania w energię ciepłą;
- budowa parking typu „Parkuj i jedź” na 200 samochodów, przy stacji PKP w Radomiu, w ramach porozumienia trójstronnego zawartego pomiędzy Miastem, Województwem Mazowieckim i Spółką Kolej Mazowieckie.

(dowód: akta kontroli str. 141-142, 188-268, 272-299, 305, 307-325, 334-359)

3.6. Zakres współpracy Miasta z innymi jednostkami samorządu w okresie objętym kontrolą obejmował w szczególności:

- organizację przez Miasto przewozów autobusowych na terenie sześciu sąsiadujących gmin, w ramach linii komunikacyjnych określonych w porozumieniach zawartych w tym zakresie;
- współpracę z Gminą Kowala w zakresie budowy obwodnicy południowej Radomia, łączącej drogi krajowe nr 7 i nr 12.

(dowód: akta kontroli str. 659-669 i 773-776)

Miasto, wraz ze powiatami z całego kraju, uczestniczyło w projekcie „Dobry klimat dla powiatów”. W 18 października 2012 r. w Radomiu w ramach realizacji tego projektu została zorganizowana debata klimatyczna.

(dowód: akta kontroli str. 144-154, 309)

Prezydent współpracował m.in. z:

- samorządem województwa mazowieckiego w ramach opiniowania projektów POP dla strefy miasto Radom, opracowywanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego oraz w ramach prac Urzędu nad projektami POŚ, które były przedstawiane Zarządowi Województwa do zaopiniowania;

(dowód: akta kontroli str. 61-68, 71-76)

- Ministrem Środowiska, który objął swym patronatem debatę klimatyczną zorganizowaną 18 października 2012 r. oraz konferencję „Gaz z łupków – wpływ na środowisko, zagrożenia czy korzyści dla człowieka?”, która odbyła się w Urzędzie 4 marca 2014 r.

(dowód: akta kontroli str. 13, 169-172)

- WIOŚ, m.in. wymieniając informacje o stwierdzonych przypadkach spalania odpadów oraz o wydanych przez WIOŚ zarządzeniach pokontrolnych

w wyniku kontroli przeprowadzonych w zakładach zlokalizowanych na terenie Radomia.

(dowód: akta kontroli str. 897-898)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn poinformował, że współpraca z innymi jednostkami odpowiedzialnymi za ochronę powietrza na terenie województwa mazowieckiego układała się poprawnie.

(dowód: akta kontroli str. 1287)

3.7. W Radomiu jedynym podmiotem zajmującym się produkcją i dostawą ciepła jest Radomskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej „RADPEC” S.A., które zarządza miejską siecią ciepłą. Prawie całość akcji tego podmiotu posiada Miasto Radom (ok. 99%). Miasto sprawowało nadzór właścicielski nad działalnością tej spółki głównie za pośrednictwem rad nadzorczych wybieranej przez Zgromadzenie Wspólników.

Spółka RADPEC w latach objętych kontrolą realizowała zadania zmierzające dla poprawy jakości powietrza, wynikające przede wszystkim z „Planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe Gminy Miasta Radomia na lata 2006-2016”, które polegały m.in. na: modernizacji i rozbudowie sieci ciepłowniczej, budowie przyłączy ciepłowniczych, modernizacji kotłowni.

(dowód: akta kontroli str. 209-211, 253, 284, 305, 337, 345-347, 609-629, 1290-1323, 1332, 1334-1344)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie nie stwierdzono nieprawidłowości.

Ocena częściowa

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie⁴⁸ działalność Miasta w zakresie podejmowania dodatkowych działań mogących przyczyniać się do poprawy jakości powietrza.

4. Podejmowanie działań służących ograniczeniu emisji zanieczyszczeń do powietrza w procesie wydawania pozwoleń na korzystanie ze środowiska

Opis stanu
faktycznego

4.1. W latach 2008-2013 Prezydent wydał 77 pozwoleń, o których mowa w art. 180 ustawy POŚ, na wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza, w tym cztery dotyczące instalacji nowo wybudowanych. W okresie tym wydawano również dwa pozwolenia zintegrowane, o których jest mowa w art. 201 ust. 1 ustawy POŚ.

(dowód: akta kontroli str. 424-426, 783)

4.2. Zgodnie z art. 226 ustawy POŚ, wydanie pozwolenia na wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza na obszarze, na którym zostały przekroczone standardy jakości powietrza wymaga przeprowadzenia postępowania kompensacyjnego.

W latach 2008-2013 Prezydent nie prowadził ww. postępowań kompensacyjnych, mimo iż na obszarze Radomia przekroczone zostały, jak wynika z POP 66/07 oraz 223/09, standardy jakości powietrza, m.in. w zakresie poziomu jego zanieczyszczenia pyłem PM10 oraz benzo(a)pirenem.

(dowód: akta kontroli str. 1244)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że nie prowadzono w tym okresie postępowań kompensacyjnych, ponieważ załączane do wniosków o wydanie pozwoleń aktualne stany jakości powietrza, określane przez WIOŚ jako tło substancji (stężenie średnioroczne), nie przekraczały poziomów dopuszczalnych.

(dowód: akta kontroli str. 426-427)

⁴⁸ Patrz przypis nr 6.

MWIOŚ w złożonych w tej sprawie wyjaśnieniach wskazał m.in., że w rocznych ocenach jakości powietrza sporządzonych za lata 2010-2013 województwo mazowieckie podzielone było na cztery strefy. Jednak dla określenia tła substancji przyjmuje się mniejsze obszary, w miarę posiadanych informacji. Zasadniczo analizuje się wartości dla powiatów, gmin, a nawet dla wybranych mniejszych obszarów korzystając z pomiarów, modelowania, szacowania i porównywania.

(dowód: akta kontroli str. 890)

W wyniku kontroli siedmiu wybranych decyzji o pozwoleniu na wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza⁴⁹ stwierdzono, że wnioski, na podstawie których wydano te decyzje, zawierały wszystkie wymagane dane określone w art. 221 ust. 1 i 2 ustawy POŚ. Stan jakości powietrza określony w pismach WIOŚ, załączonych wniosków, w żadnym z kontrolowanych przypadków nie przekraczał poziomu dopuszczalnego danej substancji w powietrzu.

(dowód: akta kontroli str. 817-826)

Ustalone
nieprawidłowości

W działalności kontrolowanej jednostki w przedstawionym wyżej zakresie stwierdzono następującą nieprawidłowość:

Prezydent nie przekazał do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, w informacjach z realizacji POP 66/07 za lata 2008-2009, danych o wydanych w tym okresie 21 pozwoleniach na wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza, pomimo stosownego obowiązku określonego w § 7 ust. 1 pkt d) rozporządzenia Wojewody Mazowieckiego w sprawie określenia ww. POP. W kolejnych latach w przekazywanych informacjach z realizacji POP 66/07 uwzględniano tego rodzaju dane.

(dowód: akta kontroli str. 173-361, 783, 1202)

Wiceprezydent Krzysztof Ferensztajn wyjaśnił, że przyczyną tej sytuacji było przeoczenie.

(dowód: akta kontroli str. 1284)

Ocena częściowa

Najwyższa Izba Kontroli ocenia pozytywnie, mimo stwierdzonej nieprawidłowości⁵⁰, podejmowanie przez kontrolowaną jednostkę działań służących ograniczeniu emisji zanieczyszczeń do powietrza w procesie wydawania pozwoleń na korzystanie ze środowiska.

IV. Wnioski

Wnioski pokontrolne

Przedstawiając powyższe oceny i uwagi wynikające z ustaleń kontroli, Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie art. 53 ust. 1 pkt 5 ustawy z 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli⁵¹, wnosi o:

1. realizację Programu obniżania niskiej emisji na terenie miasta Radomia;
2. usprawnienie systemu nadzoru nad kompletnością sprawozdań z realizacji programów ochrony powietrza;
3. sporządzanie wymaganych raportów i sprawozdań z realizacji wieloletnich planów i programów uchwalanych przez Radę Miasta;
4. rzetelne sporządzanie sprawozdań OŚ-4g z gospodarowania dochodami budżetu gminy pochodzącymi z opłat i kar środowiskowych przeznaczonymi na finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej.

⁴⁹ Po jednej z każdego roku objętego kontrolą.

⁵⁰ Patrz przypis nr 6.

⁵¹ Dz.U. z 2012 r., poz. 82 ze zm. – dalej także: ustawa o NIK.

V. Pozostałe informacje i pouczenia

Prawo zgłoszenia
zastrzeżeń

Wystąpienie pokontrolne zostało sporządzone w dwóch egzemplarzach; jeden dla kierownika jednostki kontrolowanej, drugi do akt kontroli.

Zgodnie z art. 54 ustawy o NIK, Prezydentowi przysługuje prawo zgłoszenia na piśmie umotywowanych zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, w terminie 21 dni od dnia jego przekazania. Zastrzeżenia zgłasza się do dyrektora Delegatury NIK w Warszawie.

Obowiązek
poinformowania
NIK o sposobie
wykorzystania uwag
i wykonania wniosków

Zgodnie z art. 62 ustawy o NIK proszę o poinformowanie Najwyższej Izby Kontroli, w terminie 21 dni od otrzymania wystąpienia pokontrolnego, o sposobie wykorzystania uwag i wykonania wniosków pokontrolnych oraz o podjętych działaniach lub przyczynach niepodjęcia tych działań.

W przypadku wniesienia zastrzeżeń do wystąpienia pokontrolnego, termin przedstawienia informacji liczy się od dnia otrzymania uchwały o oddaleniu zastrzeżeń w całości lub zmienionego wystąpienia pokontrolnego.

Warszawa, dnia 21 lipca 2014 r.

Najwyższa Izba Kontroli
Delegatura w Warszawie

Kontroler
Dariusz Walczak
doradca ekonomiczny

.....
Podpis

.....
Podpis

D.W.